

Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae
Rok 21, Nr 3/2017, tom II
Wydział Prawa, Administracji i Zarządzania
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

Myśl ekonomiczna, spółdzielczość, bankowość, samorządność

Alojzy Czech¹

EDWARD TAYLOR – EKONOMISTA I CZŁOWIEK NAUKI

Streszczenie: Artykuł jest przeglądem dorobku wybitnego polskiego ekonomisty Edwarda Taylora. Pracował naukowo w zakresie spółdzielczości, teorii ekonomii, problematyki pieniądza, skarbowości. Nadto pisał rozprawy z historii myśli ekonomicznej oraz kształcenia ekonomicznego na studiach uniwersyteckich. Jest to dorobek obszerny, zawiera monografie, rozprawy i artykuły, podręczniki, skrypty, przyczynki, recenzje, sprawozdania. Całość liczy ok. 300 pozycji. W niemal każdej publikacji odnaleźć można jego niezależne stanowisko. Urodzony w Kielcach w 1884 roku, Taylor studiował w Krakowie, tam osiągnął promocje naukowe, pracował w instytucjach spółdzielczych Galicji. W okresie międzywojennym i po wojnie był profesorem Uniwersytetu Poznańskiego. W 1949 roku odsunięty przez władze komunistyczne od nauczania. Na krótko powrócił w latach odwilży październikowej. Zmarł w Poznaniu w 1964 roku. Uważany jest za zwolennika ekonomii neoklasycznej, twórcę i lidera poznańskiej szkoły ekonomii.

Słowa kluczowe: historia polskiej myśli ekonomicznej, Edward Taylor

Akademickie i biznesowo-spółdzielcze środowisko Kielc postanowiło odświeżyć i uczcić pamięć wielkiego syna tego miasta – profesora ekonomii i nieskazitelnego w swym wizerunku moralnym człowieka, jakim był Edward Taylor. Uzasadnionym więc będzie przypomnienie Jego dokonań w szkicu biograficznym, by zachęcić do dalszych studiów nad pozostawionym dorobkiem, tym bardziej, że wciąż dochodzą nowe uzupełnienia. Pouczająca jest najeżona przeszkodami i trudnościami trajektoria życia Uczzonego. Liczni uczniowie i wychowankowie zadbali już wielokroć, by Jego osoba była przypominana, a dzieło interpretowane, oceniane a może też kontynuowane. Ale wiedza ta raczej pozostaje w kręgu dociekań spe-

¹ Dr hab. Prof. UE Alojzy Czech, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach.

cialistów i nie często trafia do szerszej publiczności. Nadarzająca się okazja jest jedną z okoliczności, którą należy w celu upowszechnienia tego dorobku spożytkować. Dzieło Edwarda Taylora jest tego warte i zapowiedź zorganizowania sesji naukowej tej spuściznie poświęconej trzeba powitać z radością i uznaniem. Za sygnalizujące wprowadzenie i zachętę zarazem niech posłuży poniższy, z konieczności pobieżny przegląd ogłaszanych prac i uniwersyteckiej działalności w bliskich Mu obszarach przedmiotowych, jak również przypomnienie wartości, którym hołdował i bezkompromisowej postawy, którą z determinacją zajmował.

Wysztalcenie i praca w spółdzielczości

Niezbyt często się zdarza, by omawiana i zasłużona swym dorobkiem postać pozostawiła przez siebie napisany i opublikowany własny wizerunek biograficzny. W tym przypadku tak było, choć jest zrozumiałym, iż nie może on obejmować całego życia. Przy okazji opracowania dziejów rodziny Taylor w Polsce, znalazła się bowiem kilkunastoricowa wzmianka o umieszczonym w stosownym miejscu genealogii samym Autorze. Wypada więc od niej zacząć, stopniowo dołączając kolejne opracowania – Jego rys osobowy i zawartość dzieła podejmujące.

Szósty z rodzeństwa Edward Robert Edmund Taylor urodził się 26 września 1884 roku w Kielcach². Ochrzczony w katedrze kieleckiej, uczęszczał w tymże mieście do państwowego gimnazjum filologicznego, które ukończył w 1903 roku. Udał się na studia na Uniwersytecie Jagiellońskim, początkowo z zakresu filozofii, ale po półtora roku przeniósł się na Wydział Prawa. Po zdaniu wymaganych egzaminów rządowych uzyskał w dniu 22 marca 1909 roku stopień doktora praw. Jego opiekunem naukowym był prof. Włodzimierz Czerkawski (1868-1913), jeden z pierwszych ekonomistów polskich pozostających pod wpływem szkoły austriackiej, który jednakże dążył do wypracowania własnego stanowiska pomiędzy liberalizmem a socjalizmem. Istnienie warstw uboższych, zdaniem Czerkawskiego, uzasadniało interwencję państwa w życie gospodarcze i miało odbywać się kosztem warstw bogatszych, w czym pozostawał w zgodzie z katolicką nauką społeczną³. Popierał związki zawodowe, spółdzielczość oraz postulował opiekę państwową nad czynnikiem pracy w procesie wytwórczym. Dokonał przekładu słynnej pracy Charlesa Gide'a (1847-1932) *Zasady ekonomii politycznej* (Kraków 1900; 4. wyd. poprawione przez R. Rybarskiego, Gebethner i Wolff, Warszawa 1914; późniejsze 6. 7. wydania (Fischer i Majewski, Poznań 1922 i Poznań 1929) na nowo przygotowywane były przez E. Taylora), a jego znana rozprawa *Polityka ekonomiczna* (t. 1 i 2, Drukarnia UJ, Kraków 1905; wspólnie z Józefem Milewskim (1859-1916)) została na nowo opracowana przez Taylora i wydana we Lwowie w 1919 roku. W. Czerkawski uważany jest za twórcę krakowskiej szkoły ekonomicznej, do której zaliczani są pracujący potem w różnych ośrodkach naukowych

² E. Taylor, *Historia rodziny Taylorów w Polsce*, Poznań 1933, s. 112.

³ J. Sieg, *Czerkawski Włodzimierz*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1979, s. 834.

kraju Adam Krzyżanowski (1873-1963), Roman Rybarski (1887-1942), Edward Strasburger (1882-1923) i właśnie Edward Taylor.

Z dniem 1 kwietnia 1909 roku Edward Taylor rozpoczął pracę zawodową w Biurze Patronatu Spółek Oszczędności i Pożyczek przy Wydziale Krajowym we Lwowie początkowo w charakterze koncepcyisty, później lustratora, obejmując od 1 września 1911 kierownictwo ekspozytury Biura w Krakowie. Dostrzegał nieprawości gospodarcze, jak lichwa i starał się im przeciwstawiać: *Zwalczajmy lichwę towarową* (Wyd. Kraj. Patronatu Spółek Rolniczych, „Drukarnia Polska”, Lwów 1912). Po mianowaniu referentem w 1913 roku, z dniem 1 października tegoż roku z powrotem przeniósł się do Lwowa, by zająć się spółdzielniami kredytowymi oraz handlowo-rolniczymi. Był to zarazem okres bezpośredniej współpracy z pionierem spółdzielczości galicyjskiej Franciszkiem Stefczykiem (1861-1924). Po wybuchu wielkiej wojny pozostał we Lwowie, mimo potencjalnych zagrożeń. Przeżył tam okupację rosyjską i ponowne zajęcie miasta przez siły austriackie. Doświadczenie w zakresie spółdzielczości zaowocowało licznymi przyczynkami i artykułami, także pisanymi wspólnie z F. Stefczykiem, np. *O hipotecznym kredycie włościańskim* (Lwów 1910). Opublikował *O istocie współdzielczości* (Nakładem Księgarni Polskiej Bernarda Połonieckiego, Lwów 1916), której kolejne wydania ukazały się po drugiej wojnie światowej (Biblioteka Tygodnika Gospodarczego nr 1, Księgarnia Wł. Wilak, Poznań, wyd. 2 1947 i wyd. 3 rozsz., Poznań 1948). Publikacja była wstępem do wydanej w tym samym roku rozprawy habilitacyjnej. Pożegnaniem z aktywnością na polu spółdzielczym było przedstawienie *Zasad współdzielczości handlowo-rolniczej w świetle doświadczeń Galicji* (Drukarnia Narodowa, Kraków 1918) na pierwszej konferencji przewodników polskiej kooperacji w Lublinie.

Zainteresowanie zagadnieniem spółdzielczości miało swój naukowy ciąg dalszy. Po publikacji *Pojęcie współdzielczości* (Akademia Umiejętności, Kraków 1916), w styczniu 1917 roku Edward Taylor habilitował się z ekonomiki i skarbowości na Wydziale Prawnym UJ, a jej zatwierdzenie nastąpiło jeszcze reskryptem austriackiego Ministerstwa Oświaty w sierpniu tegoż roku. Od jesieni 1917 roku jako docent prywatny rozpoczął wykład teoretyczny. Nadto na Studium Rolniczym UJ zlecono mu wykład ze spółdzielczości. By móc je dobrze przygotować, wziął w Wydziale Krajowym bezpłatny urlop, a po kilku miesiącach złożył dymisję. Utrzymywał się z posady dyrektora oddziału patronackiego Syndykatu Rolniczego w Krakowie. Równolegle prowadził założony przez siebie Związek Kredytowy Spółdzielni Rolniczych, jak również dorywczo udzielał się w szeregu instytucji społecznych i spółdzielczych Krakowa. Ale sytuacja rozdwojenia pomiędzy uprawianą działalnością spółdzielczą a wchodzeniem na szerokie horyzonty teoretyczne problematyki ekonomicznej nie trwała długo.

Profesor ekonomiki i skarbowości

W niepodległej Polsce z dniem 1 września 1919 roku Edward Taylor został profesorem nadzwyczajnym ekonomiki i skarbowości Wydziału Prawno-Ekonomicznego

Uniwersytetu Poznańskiego, obejmując Katedrę o tym samym brzmieniu. Dwa lata później Rozporządzeniem Naczelnika Państwa był mianowany profesorem zwyczajnym tych przedmiotów. Wraz z tą funkcją rozpoczął się najbardziej znany okres jego dokonań naukowych. W 1922 roku zainicjował wydawanie „Poznańskich Prac Ekonomicznych” przynoszących często rozprawy promocyjne jego uczniów, których inspiracją było uczestnictwo w prowadzonych od tego roku słynnych seminariach ekonomicznych. Do 1939 roku ukazało się 30 tomów serii, podejmujących różnorodne tematy i zagadnienia ekonomiczne. Dały one fundament do powstania poznańskiej szkoły ekonomicznej związanej z jego nazwiskiem. Po latach uzna to za swoje największe osiągnięcie.

W roku akademickim 1923/1924 Edward Taylor został wybrany dziekanem Wydziału Prawno-Ekonomicznego UP. Równolegle udzielał się w licznych organizacjach naukowych. Od 1920 roku był członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, aktywnie działając w jego Komisji Prawno-Ekonomicznej. Z niewielkimi przerwami od 1920 roku jako sekretarz Towarzystwa Prawniczego i Ekonomicznego w Poznaniu kierował pracami funkcjonującej w jego ramach Sekcji Ekonomicznej⁴. W 1926 roku był współzałożycielem, członkiem Kuratorium i w następnych latach profesorem Wyższej Szkoły Handlowej w Poznaniu. W 1929 roku był gospodarzem odbytego w Poznaniu I Zjazdu Ekonomistów Polskich. Wprawdzie organizatorem Zjazdu było warszawskie Towarzystwo Ekonomistów i Statystyków Polskich, którego Taylor był również członkiem, ale otwarcie Powszechnej Wystawy Krajowej wpłynęło na wybór miejsca obrad. W 1930 roku został wybrany członkiem-korespondentem Wydziału Historyczno-Filozoficznego Polskiej Akademii Umiejętności. Brał udział w II Międzynarodowym Kongresie Filozofii Tomistycznej w 1934 roku w Poznaniu, jak również uczestniczył w licznych zjazdach i spotkaniach organizacji katolickich. Był głównym referentem podejmującym problem wolności gospodarczej jako podstawy dla teorii ekonomicznej i polityki gospodarczej na II zjeździe ekonomistów katolickich w Myśletach – majątku prof. ekonomii Ludwika Górskiego (1894-1945) – w 1937 roku⁵.

Nie stronił także od służenia swą wiedzą doradczym instytucjom państwowym, samorządowym i spółdzielczym. W latach 1923-1925 uczestniczył w pracach Państwowej Rady Finansowej i Gospodarczej utworzonej z racji prowadzonej reformy walutowej. W okresie 1921-1924 był członkiem Patronatu Związku Spółek Zarobkowych i Gospodarczych działającego w Wielkopolsce, a w latach 1925-1929 członkiem Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu, zaś w latach 1930-1932 członkiem Rady Miejskiej m. Poznania. Jakkolwiek deklarował, że nie jest politykiem, był zwolennikiem i działaczem Ligi Narodowej, a później Związku Ludowo-Narodowego, będąc w składzie jego Rady Wojewódzkiej oraz w latach

⁴ W. Roszkowski, *Spółeczny ruch ekonomistów w Polsce przed rokiem 1939*, 2. wyd., PTE, Warszawa 2010, s. 34-35.

⁵ Cz. Strzeszewski, *Katolickie organizacje inteligencji*, [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1981, s. 404.

1921-1924 – Rady Naczelnej⁶. Reagował na znaczące wydarzenia ustrojowo-polityczne. W wystąpieniu za zjeździe delegatów Związku Ludowo-Narodowego z byłej Dzielnicy Pruskiej w 1920 roku sprzeciwiał się planom likwidacyjnym Ministerstwa b. Dzielnicy na rzecz jego zreformowania, gdyż utrzymanie autonomii gospodarczej widział jako korzystne i opowiadał się za ewolucyjnym znoszeniem różnic międzydzielnicowych⁷. Gdy w maju 1926 roku miał miejsce przewrót rządowy, na wiecu akademickim zwołanym z tego powodu Edward Taylor w imieniu Senatu Uniwersytetu Poznańskiego potępił ten krok, nazywając go rebelią, a jego sprawca – głosiła rezolucja – „przez swój zamach sam wyjął się spod prawa”⁸. Podpisanie przez Taylora listu protestującego przeciw uwięzieniu polityków i działaczy opozycyjnych i w następstwie wytoczenia procesu brzeskiego 1931/1932 spowodowało w 1934 roku zagrożeniem pozbawienia Go Katedry⁹. Jednomyślna postawa Rady Wydziału broniąca swego Profesora przyczyniła się do zaniechania tego zamiaru przez ówczesnego ministra reformującego szkolnictwo wyższe. Był w pełni oddanym człowiekiem uniwersytetu. Posiadanie stanowiska akademickiego uważał za godność, której nic nie może zaburzać. Charakterystyczny był przykład zachowania Taylora podczas głosowania nad zgodą, którą Rada Wydziału miała w 1924 roku udzielić prof. Bohdanowi Winiarskiemu (1884-1969) na objęcie funkcji komisarza Głównego Urzędu Likwidacyjnego i zarazem prezesa Urzędu Likwidacyjnego w Poznaniu. Taylor zgłosił *votum separatum* do jednomyślnie podjętej uchwały¹⁰, gdyż przyjęcie płatnego zajęcia ubocznego było nie do pogodzenia z niezależnością umysłową pracownika nauki.

Twórczość naukowa

Ogromna spuścizna naukowa Edwarda Taylora w zasadniczej części powstała w okresie międzywojennym, ale była kontynuowana także w mniej sprzyjających latach powojennych. Mieści się ona w całości w obszarze nauk ekonomicznych. Jeden z uczniów Taylora Antoni Skowroński (1901-1988) wyróżnił trzy zasadnicze części składowe dzieła Mistrza: (i) grupa prac poświęconych spółdzielczości, (ii) głęboko teoretyczne koncepcje dotyczące ekonomii oraz (iii) zagadnienia skarbowości¹¹. Wydzieliła się niekiedy w osobną grupę opracowania dotyczące pieniądza. Do tego można dołączyć rozprawki i postulaty pedagogiczne w zakresie studiów i nauczania ekonomicznego oraz związane z analizami teoretyczno-ekonomicznymi badania natury historycznej.

⁶ M. Motas, *Edward Taylor*, „Myśl Polska” nr 39-40, <http://www.mysl-polska.pl/node/223>, (28.09-5.10.2014).

⁷ A. Gulczyński, *Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej (1919-1922)*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 1995, s. 184.

⁸ J. Górski, *Wspomnienia z minionych lat*, Biblioteka Raczyńskich, Poznań 2000, s. 70.

⁹ E. Borkowska-Bagieńska, *Edward Taylor czy wartości niedoceniane?* Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004, s. 27.

¹⁰ *Ibidem*, s. 28.

¹¹ A. Skowroński, *Poglądy gospodarcze Edwarda Taylora*, Poznań 1934, s. 17.

Przesunięcie akcentu badawczego na zagadnienia ogólnoteoretyczne związane było z rozpoczęciem przez Taylora pracy naukowo-dydaktycznej. Już za treść wykładu habilitacyjnego przyjął temat statyki i dynamiki w nauce ekonomicznej. Stopniowo go rozwijając uczynił z dociekań metodologicznych priorytet badawczy, a zarazem pasję twórczą. Pierwszym efektem była krakowska jeszcze publikacja *Statyka i dynamika w teorii ekonomii* (Akademia Umiejętności, Kraków 1919), która wyznaczała kierunek eksploracji teoretyczno-metodologicznych w warsztacie uczonego oraz skupionych wokół wychowanków. Ale od palących problemów gospodarki polskiej w trudnym okresie pierwszych lat niepodległości nie można było się odwrócić. Charakteryzując Jego postawę wskazywano na moment służby. „Obowiązkiem naukowca jest przedstawić wyniki swoich badań, starać się przemówić do rozsądku społeczeństwa”; choć osobiście „pociąga go rozkosz ścisłej teorii, zarazem służy radą praktyczną”¹². Stąd w całokształcie przypominanych dokonań uczonego trudno będzie rozdzielić dzieła czysto teoretyczne od zagadnień badawczych służących bezpośrednio praktyce gospodarczej. Zresztą „założeniem działalności naukowej Taylora była chęć służenia przede wszystkim narodowi, a więc rzeczywistości gospodarczej Polski”¹³. Dlatego tak dużo w jego twórczości jest zagadnień strukturalno-skarbowych, mimo że „nauka skarbowości nie była jego ulubioną dyscypliną”¹⁴. Powstałe prace w tej dziedzinie były wynikiem głębokiego zrozumienia potrzeby chwili.

Napór spraw bieżących nie pozwalał rozwijać teoretycznego kierunku dociekań, jakkolwiek pewne znaczenie dla budowanego stanowiska własnego miała merytoryczna praca redakcyjna nad przekładem Janiny Puzynianki znanego dzieła Edwina Cannana (1861-1935) *Bogactwo: krótki wykład przyczyn dobrobytu* wraz z dodatkiem *O pieniądzu* („Poradnik Gospodarczy”, Fiszer i Majewski, Poznań 1921), brytyjskiego autora określanego mianem „niepoprawnego marshallisty” w ekonomii. Kilkanaście lat później ukazał się będący efektem wielu lat przemysła podręcznikowy *Wstęp do ekonomiki* (Poznańskie Prace Ekonomiczne, Dom Książki Polskiej, Poznań-Warszawa) cz. I (1936) *Ekonomika jako nauka* oraz cz. II (1938) *Czynniki i elementy gospodarcze*. Drugie wydanie tego fundamentalnego dla studiowania ekonomii dzieła ukazało się w 1947 roku w Spółdzielni Wydawniczej „Żeglarz” w Gdyni, a trzecie w 2004 roku zaopatrzone przedmową jego ucznia Wacława Wilczyńskiego (1923-2008) nakładem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu. Dopelnieniem tego ciągu edycyjnego były wydane z ineditów przez Zenobię Knakiewicz (1923-2011) *Dylematy metodologiczne teorii ekonomii* (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk i Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań 2007). *Wstęp do ekonomiki* poprzedzony był szeregiem wykładów obejmujących cały systemat ekonomii, z których nieautoryzowane skrypty powielane były przez samych słuchaczy¹⁵. Była to metoda pracy twórczej autora:

¹² A. Skowroński, *Poglądy gospodarcze...*, s. 14 i 15.

¹³ *Ibidem*, s. 24.

¹⁴ *Ibidem*, s. 27.

¹⁵ Ich wyliczenie zob. Z. Zakrzewski, *Twórczość naukowa profesora Edwarda Taylora*, odbitka „Rocznik 1958/59” Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Poznaniu, s. 15, przyp. 5.

solidne przygotowanie tematu poprzez przeprowadzenie wykładów poprzedzające właściwy akt publikacyjnego opracowania. To powodowało, że były zagadnienia i tematy lata całe obecne w procesie twórczego dojrzewania, aż osiągnęły swój kształt ostateczny.

Wynikiem zaangażowania w sprawy reform gospodarczych w okresie przed-sanacyjnym były studia nad pieniądzem i zjawiskiem inflacji: *Zagadnienie polskiej polityki emisyjnej* (Biblioteka „Ruchu Prawniczego i Ekonomicznego”, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1922), *Inflacja polska* (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 1926) oraz *Druga inflacja polska: przyczyny-przebieg-środki zaradcze* (Gebethner i Wolff, Poznań-Warszawa 1926). Studium inflacji, najpierw markowej, potem złotowej, do dziś stanowi klasykę ujęcia i analizy tego problemu. Można je także uznać za próbę zmierzenia się z aktualnymi trudnymi kwestiami ekonomicznymi, o czym wprost świadczy opublikowany nieco wcześniej *Ciężar inflacji w Polsce* („Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1925, z. IV). Do tej części dorobku Edwarda Taylora należą pisma i publikacje, będące odpowiedzią na pilne zapotrzebowanie życia gospodarczego. Były to prace związane z problematyką skarbową. Jeszcze z okresu krakowskiego pochodzi *Reforma podatku gruntowego w Polsce* (S.A. Krzyżanowski, Kraków 1919). Z chwilą przejścia do służby naukowej w Poznaniu ukazało się jego wprowadzenie do *Prawa skarbowego Rzeczypospolitej Polskiej*, cz. 1 i 2 (Nakł. M. Niemierkiewicz, Drukarnia Katolicka, Poznań 1920). Był współautorem wieloczęściowej *Encyklopedii prawa obowiązującego w Polsce*, pracy zbiorowej z udziałem profesorów uniwersytetów polskich (Fiszler i Majewski, Poznań 1923), zamieszczając w części I rozdział pt. *Ustrój skarbowy*. Z okazji 10. rocznicy odzyskania niepodległości pośród licznych jubileuszowych wydawnictw pojawił się monumentalny *Bilans gospodarczy dziesięciolecia Polski odrodzonej*, praca zbiorowa pod red. Stefana Zaleskiego (1888-1959) – profesora w Katedrze, którą Taylor kierował – t. 1 i 2, (Wydawnictwo Powszechnej Wystawy Krajowej, Poznań 1929), w którym to dziele był autorem rozdziału *Skarbowość*. Na zamówienie niemieckiego wydawcy opracował *Finanzpolitik und Steuersystem der Republik Polen* (G. Fischer Verlag, Jena 1928) czyniąc rozwiązania polskie rozpoznawanymi i znanymi za granicą. Krajową wersją tego opracowania był długo wyczekiwany podręcznik *Polityka skarbo-wa i system podatkowy Rzeczypospolitej Polskiej* (Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlowej, Poznań 1929).

Tak ułożony kształt naukowego dorobku Taylora przyniósł rozterki i dylematy, z którymi autor musiał się zmierzyć. Związany niemal emocjonalnie z problematyką spółdzielczą, zwłaszcza kredytową, ale także handlowo-rolniczą, czyniąc polem obserwacji gospodarkę jako całość, zetknął się z zjawiskiem wysokich przychodów prywatnych podmiotów gospodarujących, nieobecnych w abstrahującym od kapitału spółdzielczym podziale, a symptomem powszechnym w gospodarce kapitałowej. Teoria podziału musi uwzględniać występowanie nienormalnych zysków przedsiębiorcy, próbując ten dylemat gospodarczo-moralny ułożyć. Zagadnienie tym bardziej skupiające uwagę, gdyż Taylor doceniał znaczenie kapitału, szczególnie zresztą jako czynnik najlepiej chroniący przed kryzysem, będą-

cym integralną fazą zawsze dziejącego się cyklu koniunkturalnego. Zresztą analizując na żywo dotkliwość wielkiego kryzysu, postulował „wzmocnienie kapitałowe kraju – to zadanie pierwsze, które chroni przed kryzysem”¹⁶. Potem dopiero można realizować wskazania polityki społecznej i administracyjnej, a polskiej polityce skarbowej zarzucał, iż kryła w sobie wiele przyczyn niedostatecznej kapitalizacji kraju. Stał nadto na stanowisku (*Uwagi o polityce pieniężno-kredytowej* „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1932, z. II), iż to dziedzina finansów i jej instrumenty są orężem walki z kryzysem. Samo zjawisko kryzysu próbował zdiagnozować w artykule *Istota kryzysu światowego* („Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1931, z. III). Jako zwolennik ekonomiki uprawianej w duchu Alfreda Marshalla (1842-1924), „tyle, że ją przewyższał przez lepsze wyczucie rzeczywistości i lepszą konstrukcję obrazu”¹⁷, nie mógł nie poruszyć ważnego dla życia gospodarczego zagadnienia wolności. Zrobił to w sposób spektakularny, podejmując temat *Wolność gospodarcza* (Uniwersytet Poznański, Poznań 1934) za treść wykładu inauguracyjnego rok akademicki 1934/1935. Był to czas wychodzenia z kryzysu. Jako neoklasyk trwał przy założeniu, że to przedsiębiorcze jednostki budują bogactwo społeczne. W nienarzucający się sposób zalecał umiarkowanie w etatystycznych regulacjach gospodarki, gdyż wychodzenie z kryzysu potrzebuje wolności wytwórczej. Dopiero w dalszych krokach trzeba uwzględnić potrzeby społeczne. Założenie wolności było warunkiem niezbędnym rozwoju i żaden program gospodarczy nie może od tego abstrahować. Echo tego poglądu przewinęło się w postawach ekonomistów¹⁸ doby transformacji gospodarki posocjalistycznej. Natomiast powstałe mniej więcej wtedy *Zagadnienie izolacji w ekonomii* („Ekonomista” 1934, t. 3) było rozprawką metodologiczną rozważającą znaczenie analiz ekonomicznych przy założeniu warunków *ceteris paribus*. Na szczególną uwagę zasługuje też krótki esej rozróżniający *Konkurencja a monopol* pomieszczony w *Księdze Pamiątkowej ku czci Leopolda Caro* (1864-1939) (Biblioteka Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie nr 8, Książnica-Atlas, Lwów 1935), ekonomisty pokrewnego Taylorowi światopoglądowo, ale radykalnie różniącego się sposobem rozumienia i uprawiania ekonomii.

Równoległą pasją Taylora były studia nad dziejami myśli ekonomicznej w Polsce. W miarę możliwości podejmował artykuły i przyczynki na tym polu, z których na czoło wybija się rozprawa *Ekonomika w Szkole Głównej Warszawskiej* („Ekonomista” 1930, t. 1 i 2). Zachęcał swych uczniów do studiów nad dorobkiem dawnych ekonomistów. I tak x. Antoni Roszkowski (1894-1939) opracował *Poglądy społeczne i ekonomiczne Augusta Cieszkowskiego* (Poznańskie Prace Ekonomiczne, Poznań 1923), Antoni Skowroński (1901-1988) napisał dysertację zatytułowaną *Władysław Ochenkowski jako ekonomista* (Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1928), a Zbigniew Zakrzewski (1912-1992)

¹⁶ A. Skowroński, *Poglądy gospodarcze...*, s. 38.

¹⁷ *Ibidem*, s. 23.

¹⁸ Por. J. Rokita, *Wolność gospodarcza*, „Życie Szkoły Wyższej” 1991, nr 2, s. 15-19. Jest to fragment przemówienia inauguracyjnego rok akademicki 1990/1991 w Akademii Ekonomicznej im. Karola Adameckiego w Katowicach.

u początków swej drogi naukowej był autorem pracy *Witold Skarżyński – ekonomista wielkopolski* (Poznańskie Prace Ekonomiczne, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1938). Preferowanie na starcie kariery naukowej studiów historycznych okazywało się efektywną metodą. Wspomniani powyżej wychowankowie Taylora byli wybitnymi postaciami w swoich specjalnościach. Wszyscy zostali pracownikami uczelni. Dwaj ostatni wnieśli poważny wkład w *resp.* ekonomikę przemysłu z organizacją i zarządzaniem oraz w ekonomikę handlu, a tragicznie zmarły A. Roszkowski nie ustawał w poszukiwaniu zrębów nowego ustroju społeczno-gospodarczego w oparciu o zasady katolickie. Odwrotnie niż poprzedni, specjalizujący się w skarbowości Jan Zdzitowiecki (1898-1975) na dojrzałym etapie swej kariery opracował monumentalną monografię *Xiążę-minister Xawery Drucki-Lubecki 1778-1846* (Wydawnictwa M. Arcta, Warszawa 1948). Zainteresowanie przeszłymi zjawiskami gospodarczymi, ich analizowaniem i wyciąganiem aktualnych wniosków było niezbywalną cechą poznańskiej szkoły ekonomii.

Dziedziną, której Taylor przypisywał doniosłe znaczenie było kształcenie i wychowanie, zarówno na poziomie szkolnym, jak akademickim. W szczególności bliskie mu były studia ekonomiczne, na których kształt i prowadzenie miał wpływ i oddziaływał. Był twórcą Studium Ekonomicznego na Uniwersytecie Poznańskim, ośrodka kształcenia uchodzącego w oczach części opinii środowiskowej za najlepsze w kraju. Takie zdanie posiadał na przykład minister i wicepremier Eugeniusz Kwiatkowski (1888-1974), uważający absolwentów poznańskich za najlepiej przygotowanych do pracy na polu gospodarczym¹⁹. Na I Zjeździe Ekonomistów Polskich uznał za stosowne podjąć, nagłośnić i zainspirować do dyskusji nad kształceniem młodzieży referatem *Wyższe wykształcenie ekonomiczne w Polsce (Pamiętnik I Zjazdu Ekonomistów Polskich odbytego w Poznaniu w dniach 24-26 maja 1929 r., Nakł. Stałego Komitetu Zjazdów Ekonomistów Polskich, Warszawa 1930)* jako kwestii o ogólnokrajowym znaczeniu. Sam Taylor odbierany był jak „surowy profesor i trudny egzaminator, a cieszył się mimo to dużą popularnością wśród młodzieży”²⁰. Nadto – jakkolwiek niewspółcześnie to może brzmieć – trzeba przypomnieć, że był zwolennikiem spartańskich metod wychowawczych, które uzasadniał poglądem, iż „długie trwanie w dobrobycie i dobrych warunkach materialnych, jak też szybki ich wzrost rozprzęgają moralnie”²¹. Dlatego wpajał młodym osobom, by miały świadomość trudów i wyzwań przyszłości, w której muszą liczyć na własne siły. Oczekiwał pracowitości i poważnego poglądu na życie.

Posiadał kościec moralny i wyrazisty światopogląd katolicki. „Uważał, że poczucie wiary jest niezbędne u każdego człowieka”²² – pisał wielokrotnie już przywoływany uczeń i współpracownik – a trzy zrównoważone części są potrzebne do wiarygodnego działania: czyste sumienie, szczerze serce i wielki rozum. Sam prowadził życie proste i szczerze, tak jak prosto i szczerze się wypowiadał. Krytykował i odrzucał koncepcje i programy, które nie spełniały warunków stojących

¹⁹ Por. J. Nowak (Z. Jeziorański), *Kurier z Warszawy*, wyd. II, NOW-a, Warszawa 1981, s. 6.

²⁰ A. Skowroński, *Poglądy gospodarcze...*, s. 11.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, s. 15.

w poprzek jego pogładowi. Już na początku lat 20., a w krytycznych chwilach dla odrodzonego państwa, przyczynił się do wydania pełnej przestróg i wtedy popularnej broszury Charlesa Rista (1874-1955) *Doktryna bolszewicka* (tł. Edward Rose, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1921), zaopatrując ją stosowną przedmową. Wspomagał zjazdy katolickie swoimi wystąpieniami, zabierając głos w kwestiach budzących szczególne emocje, jak *Sprawa robotnicza w oświetleniu idei chrześcijańskiej* (Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1921) wygłoszonym na zjeździe poznańskim 29 października 1920 roku, kontynuacją był *Katolicyzm a ekonomika wobec kwestii robotniczej* („Przegląd Katolicki” 1931, nr 42 i 43). Nie tylko obnażał czy interpretował, ale wyszukiwał i oferował pomocne wskazania: *Wpływ doktryn ekonomicznych na kształtowanie rodziny* [w:] *Rodzina. Pamiętnik I Katolickiego Studium o Rodzinie w dn. 2-6 września 1935* (Naczelny Instytut Akcji Katolickiej, Poznań 1936). Ogłaszał programy zgodne z jego przekonaniem, jak *Gospodarcze obowiązki stanu* (Naczelny Instytut Akcji Katolickiej, Poznań 1939). Trudno się dziwić, że w rzeczywistości, która nadchodziła, jego persona była non grata, a obecność niepożądana.

Okupacja i czas powojenny

Po klęsce wrześniowej wraz z wieloma znaczącymi obywatelami Poznania stał się zakładnikiem okupanta. Zwolniony z aresztu, z nakazem opuszczenia terenów włączonych do Rzeszy, następne lata przeżył w Opatkowicach Murowanych, pow. Jędrzejów, przygarnięty w majątku krewnych żony, gdzie prowadził księgowość. Bez niezbędnej literatury, pozbawiony swego warsztatu, kontynuował twórczość naukową. Pewnym ratunkiem było dostarczanie niezbędnej literatury przez byłego asystenta Zdzisława Jeziorańskiego (1914-2005) z zamkniętej przez okupanta biblioteki SGH. Opiekujący się wówczas zbiorami dr Andrzej Grodek (1901-1959) potrzebną literaturę nielegalnie udostępniał. Inne pochodziły z Biblioteki Szkoły Nauk Politycznych, która była pod opieką dr Zbigniewa Makarczyka (1904-1963). Ten ostatni był przed wojną sekretarzem cennego a niedokończonego – ukazały się 4 tomy – wydawnictwa *Encyklopedia Nauk Politycznych*, w której Taylor był odpowiedzialny za dział ekonomiczny i skarbowy, opracowując autorsko szereg problemów gospodarczych, m.in. *Koncentrację przedsiębiorstw*, t. 3, Warszawa 1938). Pomoc ta jednakże ustała w 1942 roku²³. W tej sytuacji, w odosobnieniu, z dostępem do wybiórczej literatury powstało kolejne fundamentalne dzieło *Teoria produkcji* (Wydawnictwo Kazimierza Rutskiego, Łódź-Warszawa 1947). W miesiącach powojennych nieco uzupełnione, stanowiło tom I Biblioteki Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego. Było w zamierzeniu kolejnym ogniwem w całościowym ciągu zapoczątkowanym przez przedwojenny *Wstęp do ekonomiki*, zawierający prezentację ekonomiki jako dyscypliny naukowej oraz dokonujący przeglądu czynników rozwoju gospodarczego. Dalsze: „teoria wymiany i pieniądza” oraz „teoria dystrybucji i zmian układu gospodarczego” nigdy nie

²³ J. Nowak (Z. Jeziorański), *Kurier z Warszawy*, s. 11.

ukazały się²⁴. Ogrom nakreślonego zadania przekroczył możliwości jednego nawet do granic wyobraźni pracowitego autora.

Ale sama *Teoria produkcji* była dziełem pionierskim poprzez współczesne ujęcie problematyki produkcyjnej. Autor zaprezentował pojęcie i ustrój produkcji, rolę pracy, a zwłaszcza kapitału w procesie wytwórczym, rozwinął problem efektywności w różnych warunkach gospodarczych, analizując kształtowanie się kosztów oraz wielkości produkcji²⁵, a za najbardziej udane w tym gruntownie przemysłanym dziele uchodzą analizy odnoszące się do konkurencji niedoskonałej.

Po przejściu frontu w styczniu 1945 przeniósł się do Kielc²⁶, gdzie we współpracy z prof. Czesławem Strzeszewskim (1903-1999) wykładał ekonomię na KUL-owskich kursach uniwersyteckich²⁷, prowadzonych tam jeszcze przed wojną. Był także krótko wykładowcą ekonomii na nowym Uniwersytecie Łódzkim. W maju 1945 roku wrócił do Poznania z zamiarem kontynuowania działalności naukowej i dydaktycznej. Uruchomił Studium Ekonomiczne, ruszyły seminaria ekonomiczne z licznym uczestnictwem słuchaczy. Na Akademii Handlowej zorganizował Studium Spółdzielcze, bardziej potrzebne w nowej rzeczywistości. Śladem z tych zajęć jest skrypt *Zasady i zagadnienia spółdzielczości* (skrypt wg wykładów Taylora w r. 1945/46, Koło Naukowe Stowarzyszenia Studentek i Studentów Akademii Handlowej, Poznań 1946). Została także wznowiona praca o istocie spółdzielczości z 1916 roku. Prowadził seminaria, brał udział w zebraniach, wygłaszał prelekcje i odczyty, pisał, tłumaczył. Wydawało się, że poszerzały się perspektywy działania, a aktywność przypominała tę sprzed wojny.

W grudniu 1945 roku był jednym z współzałożycieli Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, stanowiąc wraz z prof. prof. Adamem Krzyżanowskim (1873-1963) i Edwardem Lipińskim (1888-1986) jego Radę Naukową²⁸. Od 1946 do 1952 przesował Oddziałowi PTE w Poznaniu. W 1946 roku został przyjęty w poczet członków rzeczywistych Wydziału Historyczno-Filozoficznego Polskiej Akademii Umiejętności. W 1947 roku walne zgromadzenie Instytutu Naukowej Organizacji i Kierownictwa mianowało Taylora członkiem zwyczajnym. Widoczna była jego obecność w poznańskich towarzystwach naukowych. Z troską analizował przeszłe warunki dla uprawiania nauki w Polsce, czego przejawem była rozprawa *Stan i perspektywy polskich nauk ekonomicznych po drugiej wojnie światowej* („Nauka Polska” t. XXV, 1947). Był członkiem Komisji Doradczej przy Centralnym Urzędzie Planowania. Wchodził w skład Rady Naukowej dla Zagadnień Ziemi Odzyskanych. Udzielał się w Radzie Naukowej przy Ministrze Finansów. Szybko jednak zbliżał się kres tej aktywności.

Znana była krytyczna, choć nie demonstracyjna postawa Edwarda Taylora wobec doktryny marksistowskiej. Jednocześnie był profesorem o ogromnym autory-

²⁴ E. Taylor, *Teoria produkcji*, Wydawnictwo Kazimierza Rutkiego, Łódź-Warszawa 1947, s. VI.

²⁵ Por. Z. Zakrzewski, *Twórczość naukowa...*, s. 14 i 21.

²⁶ E. Borkowska-Bagieńska, *Edward Taylor...*, s. 31.

²⁷ E. Balawajder: *Taylor Edward*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 19, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2013, s. 562-563.

²⁸ „*Ekonomista*”, 1947, kw. II, s. 127 i nn.

tecie naukowym. Przewidując bieg zdarzeń, Rada Wydziału wystosowała w maju 1949 roku rezolucję broniącą swego Profesora. Swoiste *déjà vu* z 1934 roku, tyle, że tym razem bezskuteczne. Z dniem 1 października 1949 roku został usunięty ze wszystkich struktur akademickich, a posiadające symboliczne znaczenie Seminarium Ekonomiczne, które prowadził od początku swej aktywności poznańskiej, przestało istnieć. Znalazł się w trudnej sytuacji materialnej z zadekretowaną emeryturą, nie pozwalającą na przeżycie²⁹. Ograniczeniu poddana została wszelka dalsza działalność publiczna. W kolejnych wyborach nie znalazł się już we władzach głównych Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego. Jedyne nawiązane zostały bliższe relacje z Wybrzeżem. Posiadający rodowód okupacyjny Instytut Morski utrzymywał bliższe nieformalne relacje z Taylorem, od 1958 roku powołując go w skład rady naukowej. Utworzona tuż po wojnie z inicjatywy tegoż Instytutu Wyższa Szkoła Handlu Morskiego w Gdyni z siedzibą w Sopocie uczyniła poznańskiego Profesora konsultantem w sprawach kształcenia ekonomicznego. Nie zmieniało to jednak dyskomfortu przymusowego odesłania w niebyt. Pozostawała praca naukowa dla siebie, bez perspektyw publikacyjnych.

Dopiero w latach 1956-1960 otrzymał zgodę na powrót do akademickiego nauczania. Odbłyło się to z niejakim rozgłosem. Poznański dziennik informował w szczegółach o powrocie Edwarda Taylora do oficjalnego nauczania³⁰. Został przywrócony na stanowisko profesora w Katedrze Ekonomii Politycznej Wydziału Prawnego UAM, a także na pół etatu w Katedrze Ekonomii Politycznej Wydziału Finansów WSE. Również w Oddziale PTE w kadencjach 1959-1963 wybrany był przewodniczącym Sekcji Ogólnoekonomicznej. Ukazał się sporządzony jeszcze w 1949 roku przekład podręcznika George'a J. Stiglera (1911-1991) *Teoria cen* wydanego w technice rotaprintu (Oddział Polskiego Towarzystwa Naukowego, Poznań 1959). Była to jakby część dalsza cyklu edycyjnego – po *Teorii produkcji* – którego nie było dane Autorowi ukończyć. Nawiasem mówiąc E. Taylor wykazał znakomitą intuicję, tłumacząc w latach 40. XX wieku publikację mało znanego autora, który za swe późniejsze dokonania został wyróżniony Nagrodą Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie ekonomii (1982). Także dopiero teraz pojawił się przygotowany do druku w 1950 roku artykuł *Rozwój ekonomiki a światopogląd* zamieszczony w Księdze Pamiątkowej *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuaquenario dedicata* (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk i PWN, Poznań 1959), podnoszący nieodzowność związku teorii ekonomicznej rozumianej nomotetycznie z potrzebą wolności gospodarczej. Przy okazji warto nadmienić, iż historyk-mediewista Kazimierz Tymieniecki (1887-1968), także urodzony w Kielcach – podobnie jak Taylor – studiował na krakowskiej Wszechnicy i od założenia Uniwersytetu Poznańskiego w 1919 roku był z nim związany.

Na Uniwersytecie prowadził wykład „Współczesny system ekonomiki niemarksistowskiej”. Był to poniekąd ciąg dalszy wykładów z lat 40. XX wieku, na bazie których powstał skrypt *Historia rozwoju ekonomiki* (cz. I-IV, Koło Prawni-

²⁹ Por. J. Górski, *Wspomnienia...*, s. 80 i 236-237.

³⁰ *Po 7 latach znów na Katedrze*, „Głos Wielkopolski” 1957, nr 19.

ków i Ekonomistów Studentów Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1949, maszynopis powielony). Z jeszcze międzywojennych wykładów pochodziły pierwsze wprawki w historii myśli ekonomicznej, czego przejawem są skrypty z tamtego czasu *Historia doktryn ekonomicznych* (Koło Prawników i Ekonomistów UP, Poznań, cz. I – 1928; cz. II – 1935; cz. III – 1936). Po przeróbkach i uzupełnieniach całość została wydana jako *Historia rozwoju ekonomiki* (Rozprawy i monografie, Oddział Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Poznaniu i PWN, Poznań, cz. I – 1957, cz. II – 1958; 2. wyd., Difin, Lublin 1991), stając się jednym z najbardziej rozpoznawalnych dzieł poznańskiego uczonego, zarazem stanowiąc kompletne ujęcie problematyki ekonomicznej w porządku chronologicznym. Mało jest twórców, którzy odważyli się na tak rozległą syntezę teorii ekonomii w jej rozwoju.

Praca nad epickich rozmiarów dziełem nie wyczerpywała dalszej aktywności publikacyjnej Profesora. Jakby uzupełnieniem tego kierunku dociekań była krótka rozprawka *Fryderyk Skarbek ojciec polskiej ekonomii politycznej* („Rocznik” 1956/57, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Poznaniu). Z okazji 75-lecia urodzin Profesora „Rocznik 1958/59” seryjnego wydawnictwa Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego Oddział w Poznaniu dedykowany został Jubilatowi i dyskusji nad jego dziełem. Profesor był niezmiennie aktywny. Pisał recenzje, hasła do *Malego Słownika Ekonomicznego* (PWG, Warszawa 1958), zamieszczał konferencyjne głosy w dyskusji. Doszedł jeszcze jeden rodzaj twórczości: zegnania wspomnieniem odchodzących ekonomistów, często dawnych współpracowników. Już bezpośrednio po wojnie ukazały się sylwetki zamordowanego w Katyniu dr Janusza Libickiego (1902-1940) i ks. prof. Aleksandra Roszkowskiego („Ekonomista” 1947, nr 1). Następne były: *Tadeusz Brzeski (1884-1958)* („Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1958, nr 3), który zmarł na emigracji; *Stefan Zaleski (1888-1959)* („Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1959, nr 2) – profesor w Katedrze Taylora do 1938 roku; *Adam Krzyżanowski (1873-1963)* („Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1963, nr 2); *Wspomnienie o Adamie Krzyżanowskim* („Tygodnik Powszechny” 1963, nr 8) oraz *Twórczość prof. Ignacego Czumy (1891-1963) w zakresie skarbowości* („Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 1964, nr 1).

Trwale obecny

Edward Taylor zmarł w Poznaniu 9 sierpnia 1964 roku. Pojawiły się pożegnania³¹. Ale będące wynikiem „wymuszonej bezczynności” lat 1950-1956, metodycznej pracowitości i samodyscypliny, efekty dokonań twórczych, translatorskich, redak-

³¹ J. Wierzbicki, *Edward Taylor (1884-1964)*, „Roczniki Ekonomiczne” 1964/65, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Poznaniu, t. XVII; W. Wilczyński, *Edward Taylor (1884-1964)*, „Ekonomista” 1985, nr 1; także późniejsze biogramy: Z. Zakrzewski, *Taylor Edward*, [w:] *Wielkopolski Słownik Biograficzny*, PWN, Warszawa-Poznań 1981; J. Wierzbicki, *Edward Taylor 1884-1965*, [w:] *Byli wśród nas*, wyd. III uzup., pod red. Z. Knakiewicz, AE, Poznań 2006; i artykuły publicystyczne: A. Skowroński, *Edward Taylor*, „Tygodnik Powszechny” 1974, nr 22; W. Wilczyński, *E. Taylor – teoretyk i nauczyciel*, „Wprost” 1985, nr 14. Wykaz nie pretenduje do wyczerpania.

cyjnych i wspomnieniowych Profesora trwały i nadal się ukazywały. Na szczególną uwagę zasługuje dzieło Johna Stuarta Milla *Zasady ekonomii politycznej i niektóre jej zastosowania do filozofii społecznej* (PWN, Warszawa t. 1 1965, t. 2 1966) w tłumaczeniu Edwarda Taylora ze wstępem Zdzisława Sadowskiego. J.S. Mill był ulubionym klasykiem angielskiej ekonomii poznańskiego ekonomisty.

Setna rocznica urodzin i dwudziesta śmierci Edwarda Taylora była okazją do stosownego przypomnienia zasług Mistrza i Profesora. „Ekonomista” (1985, nr 4-5) wypełniony został artykułami nawiązującymi do dzieła i prac Taylora, a numer zeszytu otwierał Jerzy Ozdowski (1925-1994) tekstem *Biografia naukowa Edwarda Taylora (1884-1964)*. Niewiele później wychowankowie poznańscy opublikowali pracę zbiorową *Edward Taylor 1884-1964 Wartości niedocenione a nieprzemijające*, pod red. Waława Wilczyńskiego (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, PWN, Warszawa-Poznań 1988), poświęconą wyłącznie dziełu Mistrza. W zawartości znalazły się następujące opracowania: Janusz Wierzbicki: (1920-1992) *Edward Taylor – życie i twórczość*³², Waława Wilczyński: *Edward Taylor jako teoretyk i nauczyciel*; Zbigniew Zakrzewski: *Edward Taylor jako historyk myśli ekonomicznej i ekonomista współczesności*; Zenobia Knakiewicz: *Pieniądz w dorobku Edwarda Taylora*; Antoni Skowroński: *Wpływ twórczości Edwarda Taylora na praktykę*. W ostatniej części tego bezcennego do studiów nad dorobkiem Taylora zbioru znalazła się także pierwsza część niedrukowanego dotąd, bo wstrzymanego w 1958 roku przez cenzurę II w zamierzeniu tomu *Historii rozwoju ekonomiki*. Tom ten miał składać się z omówienia kierunków i szkół socjalistycznych w ekonomii. Jako że nie znalazł uznania w oczach cenzora, autor przeniósł rozdział związany ze szkołami historycznymi do wydanego w 1958 roku tomu II, który początkowo miał zawierać właśnie rozwój koncepcji socjalistycznych, ale wskutek nowych okoliczności zawierał treść planowanego tomu III o neoklasycznych teoriach w ekonomii i wydany został jako tom II. Publikowany fragment nosił tytuł *Przedmarksowska socjalistyczna myśl ekonomiczna*. Niewielu było takich, którzy wtedy przewidzieli, iż za niecałe trzy lata brakującą część z łatwością – w nowych warunkach ustrojowych – będzie można wydać. W 1991 roku w serii Prac Komisji Nauk Ekonomicznych Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk wydany został tom III *Historii rozwoju ekonomiki* (Wydawnictwo Nakom, Poznań 1991), zawierający niewydaną dotąd część *Marks i marksisci*. Któż jednak wtedy miał głowę do lektury zjawiska, które odeszło. Inna rzeczywistość wzywała, w której taylorowska analiza zjawisk finansowo-pięiężnych znów zaczęła pobrzmiwać swoją trafnością.

Niejako w nawiązaniu do zbiorowej edycji szkiców taylorowskich jego wychowanków *Wartości niedoceniane a nieprzemijające*, w nowej rzeczywistości ustrojowej ukazała się w serii prawniczej Magistri Nostri biografia Ewy Borkowskiej-Bagieńskiej *Edward Taylor czy wartości niedoceniane?* (Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004) popularyzująca zasłużoną dla środowiska naukowego

³² Także przedruk w E. Taylor, *Historia rozwoju ekonomiki*, t. III, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydawnictwo Nakom, Poznań 1991.

w Polsce postać poznańskiego ekonomisty. Nawiasem mówiąc punktem wyjścia powstania tej biografii było przyjęcie założenia, że Edward Taylor jest twórcą i reprezentantem „poznańskiej szkoły skarbowości i prawa skarbowego”³³, co spotkało się z radykalnym sprzeciwem Zenobii Knakiewicz, rozszerzającej pole przywództwa: Taylor jest twórcą poznańskiej szkoły ekonomicznej³⁴, a nauka o skarbowości to część składowa jego systemu ekonomiki.

W piśmienniczej spuściźnie Uczonego były jeszcze niepublikowane maszynopisy. O jednym z nich *Dylematy metodologiczne teorii ekonomii* z 2007 roku już było wspomniane. Ale – co fascynujące – wydane zostały pamiętniki Taylora napisane świeżo po usunięciu go z życia akademickiego w 1949 roku – *Wspomnienia ekonomisty*, opracowane i wstępem zaopatrzone przez Zenobię Knakiewicz (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 2008). Wraz z publikacją E. Borkowskiej-Bagieńskiej stanowią najlepsze wprowadzenie do dzieła „jednego z najwybitniejszych przedstawicieli ekonomii neoklasycznej”³⁵. Warto także dziś do niego zaglądać, a pierwszym krokiem może będzie lektura obydwu wspomnianych przed chwilą lekko, przyjaźnie dla odbiorcy napisanych, a przy tym rzetelnie udokumentowanych publikacji. Zachęcam, by wziąć do ręki. Potem samo pójdzie.

* * *

Edward Taylor był wybitnym spółdzielcą, ekonomistą, skarbowcem. Przede wszystkim jednak człowiekiem oddanym nauce. Swoją wielką erudycją i zdolnością ścisłego myślenia wywarł ogromny wpływ na ekonomiczne myślenie w Polsce³⁶. Posiadał klarownie sformułowane cele życiowe, do których konsekwentnie zmierzał:³⁷ zorganizowanie wyższych studiów ekonomicznych w Polsce; rozwijanie teorii ekonomicznej, przede wszystkim w kierunkach uznawanych za najważniejsze z punktu widzenia aktualnych potrzeb gospodarki narodowej; doskonalenie metod analizy ekonomicznej czyli najważniejszego i najtrudniejszego działu studiów ekonomicznych oraz rozwijanie piśmiennictwa ekonomicznego. Wszystkie realizował z pasją. Na pierwszym miejscu znalazła się powinność właściwego nauczania. Taylor był przekonany zwolennikiem kształcenia teoretycznego w najwyższym stopniu. Nie widział alternatywy. Postulat praktyki uważał za niewłaściwie postawiony. Pytał retorycznie, z lekką ironią: czy można praktyka nauczyć praktyki? A jednocześnie spod jego skrzydeł, biegli w teorii uczniowie doskonale sobie radzili w warunkach praktycznych. Gdyż istnieje nierozzerwalny związek teorii z działaniem praktycznym. Przypadki praktyki oświetla się i wyjaśnia prawami teorii. Nauka ekonomiki – jak za Marshallem ją określał – ma obojętny związek formułowania zależności o charakterze praw, które mogą być również

³³ A. Gulczyński, *Wstęp*, [w:] E. Borkowska-Bagieńska: *Edward Taylor...*, s. 6.

³⁴ Z. Knakiewicz: *Wstęp*, [w:] E. Taylor, *Wspomnienia ekonomisty*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 2008, s. 9-10.

³⁵ W. Stankiewicz, *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 1998, s. 348.

³⁶ J. Ozdowski, *Biografia naukowa Edwarda Taylora (1884-1964)*, „*Ekonomista*” 1985, nr 4/5, s. 559.

³⁷ J. Wierzbicki, *Edward Taylor 1884-1965*, [w:] *Byli wśród nas*, wyd. III uzup., pod red. Z. Knakiewicz, AE, Poznań 2006, s. 254.

związkiem stochastycznym. Wtedy wyjaśnia zjawiska gospodarczej praktyki. Człowiek nauki ma prezentować swoją postawą wspólnotę badań i dydaktyki. Jest to związek nierozzerwalny, imperatyw dla ludzi nauki.

Sam był tego wymogu wzorem. Zarazem posiadając wyraziste przekonania światopoglądowe, nie narzucał ich nigdy w trakcie zajęć. Znał pięć głównych języków, choć wyrzucał sobie, że tylko dwa w stopniu biegłym. Nie był pupilkim żadnej władzy. Mimo niezaprzeczalnych zasług, nie posiadał żadnego odznaczenia państwowego. Robiąc obrachunek, nie był usatysfakcjonowany dorobkiem, jaki się stał jego udziałem. Skromny i pracowity, o uporządkowanym dniu pracy, potrafił też po codziennym intensywnym wysiłku intelektualnym, się regenerować. Hodował róże, słuchał muzyki, uczęszczał na koncerty, czytał literaturę, z postępującym wiekiem głównie historyczną, wieczorami ćwiczył się w sporządzaniu genealogii rodzinnych. Cenił życie rodzinne, choć los nie poskąpił aktów tragicznych. Jego drugi z czworga synów zginął podczas kampanii wrześnieowej. Nade wszystko był jednak człowiekiem nauki i uniwersytetu. Czy może dla kolejnych pokoleń rozrastającego się w szybkim tempie i zmieniającego środowiska nauki pozostać swego rodzaju wzorem i ideałem?

Bibliografia:

- Borkowska-Bagieńska E., *Edward Taylor czy wartości niedoceniane?* Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004.
- Encyklopedia Katolicka*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin t. 3, 1979; t. 19, 2013.
- Górski J., *Wspomnienia z minionych lat*, Biblioteka Raczyńskich, Poznań 2000.
- Gulczyński A., *Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej (1919-1922)*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 1995.
- Motas M., *Edward Taylor*, „Myśl Polska” nr 39-40 (28.09-5.10.2014).
- Nowak J. (Z. Jeziorański), *Kurier z Warszawy*, wyd. II, NOW-a, Warszawa 1981.
- Ozdowski J., *Biografia naukowa Edwarda Taylora (1884-1964)*, „*Ekonomista*” 1985, nr 4/5.
- Rokita J., *Wolność gospodarcza*, „*Życie Szkoły Wyższej*” 1991, nr 2.
- Roszkowski W., *Spółeczny ruch ekonomistów w Polsce przed rokiem 1939*, 2. wyd., PTE, Warszawa 2010.
- Skowroński A., *Poglądy gospodarcze Edwarda Taylora*, Poznań 1934.
- Stankiewicz W., *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 1998.
- Strzeszewski Cz., *Katolickie organizacje inteligencji*, [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1981.
- Taylor E., *Historia rodziny Taylorów w Polsce*, Poznań 1933.
- Taylor E., *Teoria produkcji*, Wydawnictwo Kazimierza Rutskiego, Warszawa-Łódź 1947.
- Taylor E., *Wspomnienia ekonomisty*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 2008.
- Wierzbicki J., *Edward Taylor 1884-1965*, w: *Byli wśród nas*, wyd. III uzup., pod red. Z. Knakiewicz, AE, Poznań 2006.
- Zakrzewski Z., *Twórczość naukowa profesora Edwarda Taylora*, odbitka „*Rocznik 1958/59*”, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Poznaniu.

Abstract

Edward Taylor: economist and a man of science

The article is a review of scientific contribution of an outstanding Polish economist Edward Taylor. Taylor made research of co-operatives, theory of economy, monetary issues and treasury finance. He also wrote dissertations on history of economic thought and teaching methods of economics at university courses. Taylor's range of scientific works is very wide including monographies, dissertations, articles, textbooks, scripts, studies, critical reviews and reports. Altogether, this is approximately 300 publications. His remarkable way of reasoning can be traced in almost all of his works. Taylor, who was born in Kielce, studied in Cracow where he reached for scientific promotions and later worked in various co-operative institutions of Galicia. Between world wars and in the post-war period he was a professor at the University of Poznań. In 1949 the communist regime suppressed his academic work and banned him from teaching. He returned to the university for a short period of time during the time of October Thaw in 1956. Edward Taylor died in Poznań in 1964. He is considered to be a supporter of neo-classical economy and a creator and leader of the Poznań school of economics.

Keywords: history of Polish economic thought, Edward Taylor